

Szabó Zoltán: *Összeomlás*¹

2020 júniusában olvastam Szabó Zoltán művét (Járfás Ágnes francia fordításában *L'Effondrement* címmel jelent meg Párizsban, az Exils Kiadónál, 2002-ben – a ford.). Talán ugyanolyan forró nyárban, mint amilyen az az 1940-es volt, szerencsére korántsem hasonlóan drámai körülmények között. Igaz furcsa, nyomasztó időszakban; megszorítások, szorongások idejét éltük, de mindez messze volt attól, amit akkor érezhettek az emberek, amikor 1940-ben a térdre rogyott Franciaországot megszállták a német csapatok.

Egyhuzamban olvastam el a könyvet. Futott rajta a szem, magával ragadó, lenyűgöző olvasmány volt. A regény, mint egy antropológus naplója, időrendben követi az eseményeket, az elbeszélő útját Párizstól Dél-Franciaországig. Leírását találkozások, váratlan események, néprajzi-szociológiai érzékenységgű leírásai, megjegyzései tagolják. Az éles szemű megfigyelés és a valóság pontos visszaadásának képessége, Szabó tudományos látásmóddal párosult árnyalt, érzékeny szépírói stílusa juttatja el az olvasót a valóság megértéséhez.

Az *Összeomlás* lapjain átérezzük a történelmi pillanat jelentőségét, amikor a régi világ alapjai meginognak: azé a világe, amely az első világháború tragédiája után megtalálni vélte elveszett egyensúlyát. Azé az Európáé, amely öszszeroppan az ajtaján dörömbölő háború csapásaitól. De azé a Franciaországé is, amelynek tán örökre eltűnő életörömét, szépségeit olyan csodálatosan írja le Szabó. Megérezzük azt a pillanatot, amikor egy ország, amelyre hajdan az európai szellem egyik világítótornyaként tekintettek, elveszti illúzióit, és amelyet összezúz a történelem valósága, azt az első világháborúban diadalmas országot, amely még ebben a pillanatban is hisz a legyőzhetetlenségében. Vele szemben pedig ott feszül egy hihetetlenül erős, modern háborúra felkészített, csúshadiiparral rendelkező Németország, amely a Szudéta-vidék elcsatolásával jelentős demográfiai fölénybe is került Franciaországgal szemben.

FRÉDÉRIC RAUSER (1964) a budapesti Francia Nagykövetség kulturális tanácsosa, a Francia Intézet igazgatója, aki idén nyáron búcsúzik állomáshelyétől.

1 A szöveg Szabó Zoltán *Összeomlás* című műve (Kortárs Kiadó, 2020) első könyvbemutatóján, a Francia Intézetben elhangzott előadás szerkesztett változata.

Szabó Zoltán drámai korszakról írt könyve ugyanakkor útinapló is. Nemcsak Franciaország számos vidékét, tájait és lakóit fedezzük fel vele, de az újságíró-elbeszélő megállóinak fogadóit, kis kávéházait is, gyakran egy-egy pohár helyi borral megkoronázott gasztronómiai beszámolóktól kísérvé. Ezek a leírások megerősítik az akkori francia életminőségről kialakított képet, s amelyeket a magyar író – Franciaország és a franciák őszinte híve – oly nagy kedvvel tár olvasói elé. A fiatal magyar a végigkövetett tragédia és az őt vándorútján érő ismétlődő nehézségek ellenére nem vonja meg magától az asztal örömeit. Némi mosollyal állapítottam meg magamban, hogy míg kezdetben – tán magyar gyökerei miatt – szívesebben ivott egy-egy pohár fehér bort, a megtett úttal változott az ízlése: Nizzába érve engedett a rozé csábításának. A déli vidékhez való alkalmazkodás, a felfedezés igénye vagy az egzotikum iránti vágy, ki tudja?

Ezek a mozzanatok, amelyek a kiobbant háború súlyához képest első olvasatra jelentéktelennek tűnnek, kiemelik az elbeszélő kötődését a francia életstílus mindennapjaihoz. Így kap mélységet az a később megfogalmazott fájdalom, amelyet az elvesztésekor érez. Szabó Zoltán ebben Stefan Zweiggel rokonítható, aki oly nagyszerűen írta le *Búcsú a tegnaptól* című művében egy korszak, egy társadalom eltűnését. Gondoljunk a két háború közötti francia filmekre, René Clair vagy Jean Renoir világára, hogy érthetővé váljék, mire gondolok: náluk a barangolás életmódot, a létezés egy formáját jelentette, a cél nélküli utazást, kószálást, a fölösleges dolgokkal való foglalkozást, mint ahogyan a gyerekek töltik komolytalan játékkal az időt. A fiatal magyar író ezt a létállapotot emeli értéké, tekinti egyenrangúnak a Humanizmus és a Felvilágosodás századának örökségével. Európában ez az életforma adott az angol „Enlightenment” jelentésen túli sajátos kisugárzást Franciaországnak.

Az *Összeomlás* visszavezetett családom történeteihöz is, nem részleteiben, hanem lényegét tekintve: az összeomlást („a bukást”) ők is, mint minden francia a nemzet óriási sebeként, a kollektív büszkeség és az elszenvedett fájdalmak nehéz próbatételeként élték meg. A két ág az ország két távoli szegletében élt, s még ha személyes életükben sok is a különbség, sorsuk megvilágítja azt, ami sokakéval volt közös, s amit Szabó Zoltán oly nagyszerűen írt le művében.

Az apai ág elzászi, az anyai Dordogne-ba való: Dordogne a Franciaországot képzeletben kettészelő átló túlsó végén fekszik, közel az óceánhoz. Apai nagyanyám, aki engem is nevelt, mert a szüleim mindketten dolgoztak, 1901-ben német állampolgárként született. 1918-ban francia lett, 1941-ben megint német, majd 1945-ben újra francia. Hadiözvegy volt, Franciaország felszabadulásakor halt meg férje, a nagyapám, aki a nemzetközi Vöröskeresztnél dolgozott. A sors kegyetlen fintoraként az elzászi kisvárosra zúdított szövetséges bombák egyike ölte meg.

1940-ben, a német csapatok előrenyomulásakor nagyanyámnak is útra kellett kelnie, hogy Közép-Nyugat-Franciaországban találjon menedéket, három kicsi gyermekkel és egy negyedikkel – az én jövendő apámmal – várandósan. Egy Limoges melletti tanyán várta őket a befogadó család. Úttalan utakon, néha kis

szerencsével vonaton, gyötrelmes és veszélyes volt az utazás. Volt, hogy árokba kellett vetniük magukat, mert német repülők húztak el fölöttük. Azt hiszem nagyanyám és a gyerekek nem éltek meg géppuskatüzet, bár ebben nem vagyok biztos. Nagyanyám, Louise, akit nagyon szerettem, soha nem beszélt róla, mint ahogy a háború egyéb szörnyűségeiről, az elszenvedett tragédiákról, az eltűnt családtagokról sem. Gyermekkoromban csak sejtettem, milyen nélkülözésben élhettek, mert evéskor rendszeresen hallottam tőle: „ne hagyj semmit a tányéron, nem tudhatod, mit hoz a holnap”.

Viszont esténként a barátságos tűz körül más öregek meséltek. Franciaországot átszelő útjukat, a szabad zónában töltött hónapokat idézték meg. Idegen-ségérzést és kölcsönös furcsálkodást emlegettek. Az elzásziakat befogadó dél-nyugati franciák nehezen értették a franciául rosszul beszélő keletről érkezőket, ismeretlenek voltak számukra a szokásaik; s a befogadottak is különösnek, idegennek találtak sok mindent házigazdáiknál. Akkoriban még ritkán keltek útra az emberek, az egymástól távoli vidékek mintha idegen országok lettek volna. Ez tetten érhető Szabó Zoltán könyvében is: a földrajzi távolság életmódbeli különbséget is jelent Párizstól Poitiers-ig, Poitiers-től Bordeaux-ig, majd Bordeaux-tól Nizzaig.

Azon túl, hogy a családok, amelyeknek oda kellett hagyniuk otthonukat, földjeiket, átélték a történelem e rettenetes pillanatát, óhatatlanul megismertek más életmódot, szokásokat, kinyílt előttük az ország, amely ma már a létező különbségek ellenére sokkal egységesebb.

Az ország teljes megszállása után nagyanyám visszatért Elzászba, immár a közben megszületett csecsemő apámmal együtt. Újabb kimerítő utazás, de most már többször vonaton, mint az odaúton. Aztán a megszállás okozta félelmek, újabb nélkülözésekkel teli élet, amelynek mégiscsak mennie kellett tovább.

Az *Összeomlás* történetével és elzászi családom exodusával egy időben, több mint 1000 km-re onnan, Franciaország túloldalán, délnyugaton, jövődő anyai nagyapámat, a francia hadsereg tiszthelyettesét a frontra küldték a Párizs felé közeledő német csapatok megállítására. Tüzéerként szolgált, és egyetlen dolgot mesélt el a háború e pillanatáról. Ahogy a front közelébe értek, parancsot kaptak a hátraarccra, a visszavonulásra anélkül, hogy akár egyszer is összecsaptak volna az ellenséggel. A német hadsereg előrenyomulása gyors volt, és eltiport mindent, ami útjába került. Arról nem is beszélve, hogy Sedant megkerülve Párizs felett harapófogóba szorították a francia csapatokat. Nagyapám a katasztrófát, megfutamodásukat emlegetve csak annyit mondott: „1940-ben a németek csak sarkunkat látták.”

Mint ahogy várható volt, ezrede a visszavonulásakor fogságba esett. Neki a Loire-on átkelve sikerült megszöknie. Több fogoly is a folyóba vetette magát, voltak, akik megfulladtak, másokkal német golyó végzett. Apám néhány társával megmenekült. Visszatért szülőföldjére, Dordogne-ba, „elrejtőzött a hegyekben”, ahogy Franciaországban mondják, azaz csatlakozott az ellenállókhoz, majd De Gaulle tábornok szabadcsapataihoz.

Sajnos ennél többet nem tudok, további részleteket nem ismerek. Nagyszüleim keveset beszéltek a háborúról, s akkor is inkább gúnyosan vagy viccé oldva a történeteket. Soha nem említettek tragikus mozzanatokot nagyon ritkán halált vagy szenvedéseket. Az mégis megmaradt bennem, hogy 1940 tavaszának, nyarának rettenete emlékeikbe vésődött, kifordította mindkettőjük életét. Ezt az érzést, egy világnak, az élet apró és fontos dolgainak az eltűnését, összeomlását ragadta meg tisztán, átélhetően könyvében Szabó Zoltán.

Az *Összeomlás* jelentős mű, amelyet korunkban még figyelmesebben kell olvasnunk. A modern Európa meghatározó pillanatának látéletét tárja elénk. Nekünk, franciáknak különösen izgalmas, ahogyan egy művelt, érzékeny, hazánkat, történelmünket, kultúránkat jól ismerő fiatal magyar lát bennünket, s rajzol a miénktől eltérő nézőpontból különösen éles szemű, pontos képet történelmünk sorsdöntő pillanatáról.

Mai bizonytalan korunkban, amikor számtalan új veszéllyel kell együtt élnünk, ez a könyv arra figyelmeztet, hogy a történelem nem tanulság nélkül való. Az *Összeomlás* az első oldalaktól kezdve pontosan érzékelteti azt az általános felelőtlenséget, azt a biztonságérzetet a hírek hallatán, amelyet aztán előrelátás és szervezett felkészülés híján a tények kései tudatosítása és általános pánik követett. Anélkül, hogy vázlatos és nagyon személyes történetemet egy egész közösségre érvényesnek tekinteném, azt felelősséggel állítom, hogy minden francia család megszenvedte az összeomlást és következményeit.

S még ha könyve utolsó összegző oldalain Szabó Zoltán újra megidézi a korszak, egy életforma eltűnését, hozzáteszi azokat a sorokat is, amelyek Európa kultúrában, művészetekben, egymásmellettségben gondolkodó népei számára közös reményt jelenthetnek. Azt a közös reményt, amelyet a Felvilágosodás századától öröklött értékek teremtettek, s amelyek Franciaországból jutottak el a világba. A könyv utolsó mondata fejezi ki a maga teljességében a magyar író máig visszhangzó gondolatát: „Hiszek abban, hogy a francia Szépben, Igazságban nem kell »csalódnunk« majd. S ha tudtuk eddig, tudnunk kell ezután is: ha Franciaország nem adna több oltóágot, Európa fája keserűbb gyümölcsöt teremnének.”

Fordította: A. Szabó Magda

A. SZABÓ MAGDA (1952) a Párizsi Magyar Intézet volt igazgatóhelyettese.